

ELTE | IK
INFORMATIKAI KAR

Adatbázisok 2. előadás

Relációs adatmodell

Mi az adatbázis?

- Összefüggő adatok praktikusan rendezett gyűjteménye és ezeknek valamilyen rendszerben való tárolása, amely a való világot valamilyen szempontból modellezi.
- Az adatbázis az alkalmazások egyik legfontosabb komponense. Nézzük meg a telefonunk alkalmazásait. Melyik használ adatbázist és melyik nem?
- Egy cégben a legértékesebb sokszor az adat, amivel rendelkeznek.

Adatbázis-kezelő rendszer (ABKR)

- Olyan szoftver, amely lehetőséget ad az adatok tárolására és kezelésére.
- Angolul: Database Managament System (**DBMS**)
- Az általános célú DBMS feladatai:
 - Új adatbázisok létrehozása, ezek logikai szerkezetének, sémájának definiálása, adatdefiníciós nyelv (DDL, Data Definition Language),
 - Adatok lekérdezése, módosítása (DML, Data Manipulation Language)
 - Nagyméretű adatok hosszú időn keresztül történő tárolása, adatok biztonsága meghibásodásokkal, illetéktelen hozzáféréssel szemben, hatékony adatbázishozzáférés,
 - Egyszerre több felhasználó egyidejű hozzáférésének biztosítása.

Történelem

- Az első ABKR-ek az 1960-as években jelentek meg
 - IMS (1966) – hierarchikus adatmodell
 - IDS (1964) – hálós adatmodell
- Hátárnyok:
 - Nem támogattak magasabb szintű lekérdezőnyelveket.
 - A logikai és fizikai réteg nem volt szétválasztva.
 - Amikor az adatbázis szerkezete megváltozott, mindig újra kellett írnia a programokat.

Relációs adatmodell történelme

- Edgar Frank Codd 1969-ben javasolta a **relációs adatmodell** használatát.
- Egy projekt keretében létrehozta a System R-t, amely relációs megközelítést használt és implementálták az SQL egyik elődjét.
- Az egyszerűnek tűnő ötlet hamar elterjedt és nemsokra erre épültek a lengépszerűbb kereskedelmi ABKR-ek:
 - Oracle (1979)
 - IBM SQL/DS (1981)
 - IBM DB2 (1983)
 - Sybase (1984) – Microsoft SQL Server alapja

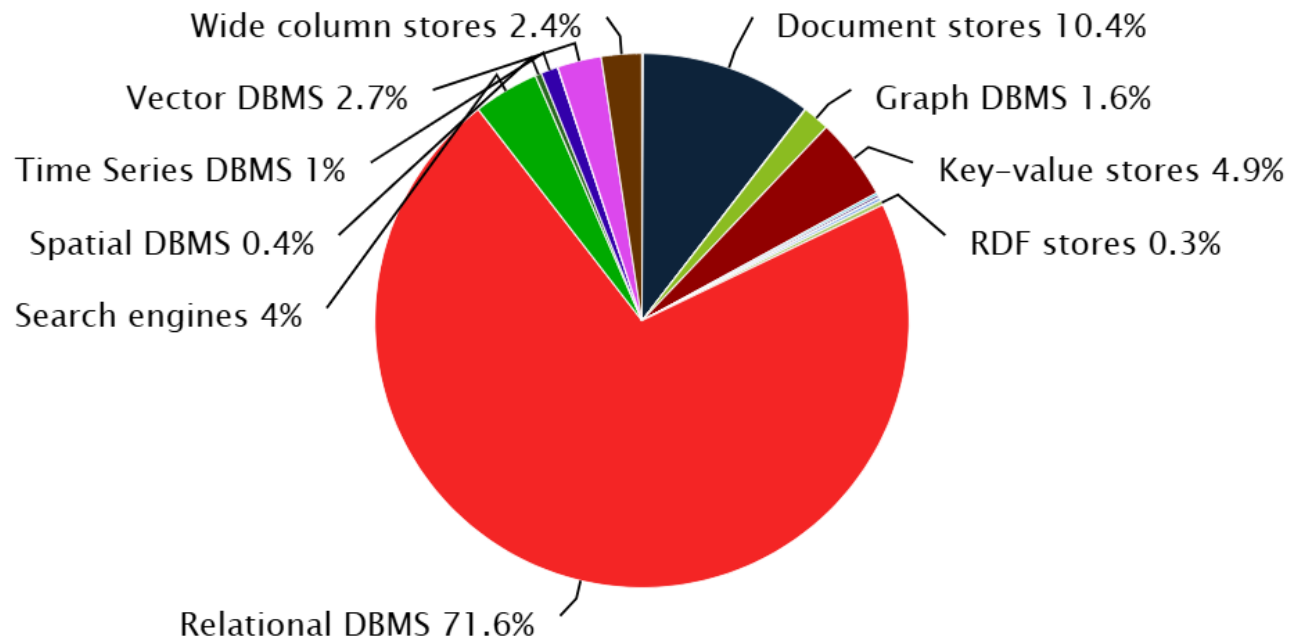

Adatmodellek

- Az adatmodell az adatbázis logikai szerkezetének a leírása.
- Fontosabb adatmodellek:
 - **Relációs**
 - Kulcs-érték
 - Gráf
 - Dokumentum (JSON, XML)
 - Wide-column
 - Hierarchikus
 - Hálós
 - Szemantikus
 - Egyed-kapcsolat
 - Tömb (vektor, mátrix, tenzor)

Adatmodellek népszerűsége

ABKR-ek népszerűsége

Rank			DBMS	Database Model	Score		
Jul 2025	Jun 2025	Jul 2024			Jul 2025	Jun 2025	Jul 2024
1.	1.	1.	Oracle	Relational, Multi-model	1217.05	-13.33	-23.31
2.	2.	2.	MySQL	Relational, Multi-model	940.73	-12.85	-98.73
3.	3.	3.	Microsoft SQL Server	Relational, Multi-model	771.14	-5.61	-36.51
4.	4.	4.	PostgreSQL	Relational, Multi-model	680.89	+0.23	+41.98
5.	5.	5.	MongoDB	Document, Multi-model	403.83	+0.99	-25.99
6.	6.	7.	Snowflake	Relational	176.17	+1.68	+39.64
7.	7.	6.	Redis	Key-value, Multi-model	149.72	-2.01	-7.05
8.	8.	9.	IBM Db2	Relational, Multi-model	127.51	+2.38	+3.11
9.	9.	8.	Elasticsearch	Multi-model	118.83	-2.45	-12.00
10.	10.	10.	SQLite	Relational	115.44	-1.60	+5.49

Edgar Frank Codd 12 szabálya

1. Információs szabály

- Minden adat táblákban, azaz sorok és oszlopok értékeiként jelenik meg.

2. Garantált lokalizálhatóság szabálya

- Minden adat elérhető a tábla neve, sorazonosító (kulcs) és oszlopnév kombinációjával.

3. A NULL értékek egységes kezelése

- A hiányzó vagy nem értelmezhető adatot minden adattípus esetén egységesen kell kezelni.

4. A relációs modell alapján aktív online katalógust kell üzemben tartani

- A rendszernek támogatnia kell egy beépített katalógust, amelyet a felhasználók a lekérdező nyelv segítségével ugyanúgy le tudnak kérdezni, mint a közönséges táblákat.

5. A teljes körű „adatnyelv” szabálya

- Minden tábla elérhető és kezelhető magas szintű relációs nyelven keresztül.

6. A nézetek frissítésének szabálya

- A rendszernek képesnek kell lennie az adatok összes nézetének frissítésére.

Edgar Frank Codd 12 szabálya

7. Magas szintű beszúrás, frissítés és törlés

- A táblákban vagy nézetekben lehet adatot hozzáadni, módosítani, törölni magas szintű (nem rekordszintű) műveletekkel.

8. Fizikai szintű adatfüggetlenség

- Az adattárolás fizikai módjának változtatása nem befolyásolhatja a használatot vagy programokat.

9. Logikai szintű adatfüggetlenség

- A logikai változtatások (például új oszlop hozzáadása) nem zavarhatják az alkalmazásokat.

10. Jóság (integritás) függetlenség

- Az adatok jóságának (érvényességének) korlátait az adatfeldolgozási programoktól függetlenül kell tudni meghatározni, és azokat katalógusban kell nyilvántartani.

11. Elosztástól való függetlenség

- Az elosztott adattárolásnak átláthatatlannak kell lennie a felhasználók számára, mintha minden adat egy helyen lenne.

12. Megkerülhetetlenség szabálya

- Az alacsony szintű (rekord vagy mutató alapú) hozzáférés nem kerülheti meg a relációs nyelven keresztüli integritási és biztonsági elveket.

Relációs adatmodell I.

- A relációs adatmodellben az adatokat kétdimenziós táblákban (**relációkban**) tároljuk.
- A reláció fejrészében található az **attribútumok**.
- Minden attribútumhoz hozzátartozik egy értékkészlet.
- A reláció neve és a reláció-attribútumok halmaza együtt alkotják a **relációsémát**.
- A reláció attribútumainak sorrendje felcserélhető (nem változtatja meg a relációt).

Sorozatok (cím, megjelenés, évadok)

cím	megjelenés	évadok
Lost	2004	6
Game of Thrones	2011	8
The Leftovers	2014	3

Relációs adatmodell II.

- Egy-egy reláció soroknak egy halmaza.
- Halmaz: tehát nem számít a sorrend, valamint egy elem csak egyszer szerepelhet.
- A reláció sorainak halmazát előfordulásnak nevezzük.
- Általánosan:
 - R - relációnév
 - A_i - attribútumok ($i \in [1..n]$)
 - $R(A_1, \dots, A_n)$ – relációséma
 - $Dom(A_i)$ – lehetséges értékek halmaza (tartomány, domén)
- r – relációelőfordulás

$$r \subseteq Dom(A_1) \times \dots \times Dom(A_n)$$

Relációs adatmodell: kulcs

- Az attribútumok egy halmaza egy **kulcsot** alkot egy relációra nézve, ha a reláció bármely előfordulásában nincs két olyan sor, amelyek a kulcs összes attribútumának értékein megegyeznének.
- Megjegyzés: egy kulcs nem feltétlenül egy attribútumból áll.
- A kulcsot aláhúzás jelöli:

Sorozatok (cím, megjelenés, évadok)

cím	megjelenés	évadok
Lost	2004	6
Game of Thrones	2011	8
The Leftovers	2014	3

Relációs adatmodell: kulcs

- A gyakorlatban az ABKR-ek, ha nincs meghatározva kulcs, akkor automatikusan új oszlopot készítenek, amelyet elsődleges kulcsként használnak.
 - PostgreSQL/Oracle: **SEQUENCE**
 - MySQL: **AUTO_INCREMENT**

Sorozatok (id, cím, megjelenés, évadok)

id	cím	megjelenés	évadok
1	Lost	2004	6
2	Game of Thrones	2011	8
3	The Leftovers	2014	3

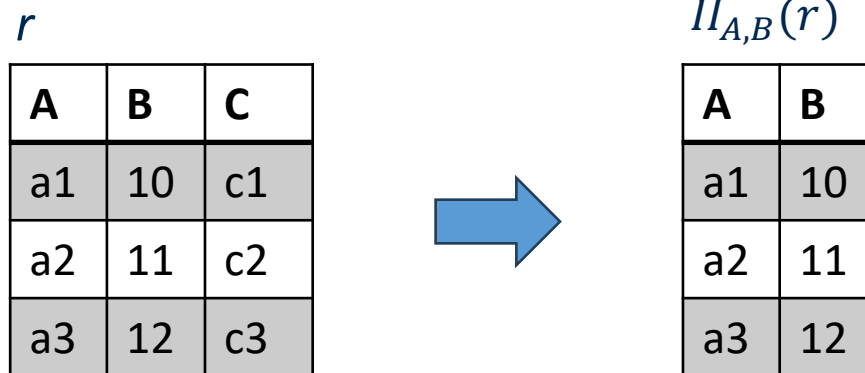

Relációs algebra

- A relációs algebra egy adatmanipulációs nyelv, amelynek az operandusai a relációkat reprezentáló változók és konstansok.
- Minden művelet végeredménye reláció, amelyen további műveletek adhatók meg.
- Alapműveletek:
 - Projekció (vetítés)
 - Szelekció (kiválasztás)
 - Unió
 - Metszet - származtatott
 - Különbség
 - Descartes-szorzat
 - Théta-összekapcsolás és természetes összekapcsolás - származtatott
 - Átnevezés

Projekció (vetítés)

- Adott relációt vetít le az alsó indexben szereplő attribútumokra.
- $\Pi_X(r) := \{t \mid \exists t' \in r, t'[X] = t\}$, ahol X a reláció attribútumainak a részhalmaza.
- $|\Pi_X(r)| \leq |r|$


```
SELECT A, B  
FROM R;
```

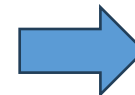

Szelekció (kiválasztás)

- Kiválasztja az argumentumban szereplő reláció azon sorait, amelyek eleget tesznek az alsó indexben szereplő feltételnek.
- $\sigma_F(r) := \{t \mid t \in r \wedge F(t) = \text{IGAZ}\}$, ahol F felépítése a következő:
 - atomi feltétel: $A_i \Theta A_j$ vagy $A_i \Theta c$,
ahol c konstans és $\Theta \in \{=, <, >, \leq, \geq, \neq\}$
 - ha F_1 és F_2 feltételek, akkor $\neg F_1$, $F_1 \wedge F_2$, $F_1 \vee F_2$ is feltételek

```
SELECT *
FROM R
WHERE B >= 11;
```

r

A	B	C
a1	10	c1
a2	11	c2
a3	12	c3

$\sigma_{B \geq 11}(r)$

A	B	C
a2	11	c2
a3	12	c3

Szelekció (kiválasztás) - folytatás

- $|\sigma_F(r)| \leq |r|$
- A feltételben függvénynek nem használhatók.
- Az összetett feltételek átírhatók elemi feltételeket használó kifejezésekké a következő szabályok segítségével:
 - $\sigma_{F_1 \wedge F_2}(r) \cong \sigma_{F_1}(\sigma_{F_2}(r)) \cong \sigma_{F_2}(\sigma_{F_1}(r))$
 - $\sigma_{F_1 \vee F_2}(r) \cong \sigma_{F_1}(r) \cup \sigma_{F_2}(r)$
- A De Morgan azonosság segítségével a negáció beljebb vihető:
 - $\neg(F_1 \wedge F_2) \cong (\neg F_1) \vee (\neg F_2)$
 - $\neg(F_1 \vee F_2) \cong (\neg F_1) \wedge (\neg F_2)$
- Elemi feltétel tagadása helyett használhatjuk a fordított összehasonlítást: $\neg(A < B)$ helyett $(A \geq B)$

Unió

- r , s és $r \cup s$ azonos sémájú relációk.
- $r \cup s := \{t \mid t \in r \vee t \in s\}$
- $|r \cup s| \leq |r| + |s|$, ahol $|\cdot|$ egy reláció sorainak a számát adja meg.
- Mivel a reláció egy sorhalmaz, azért azonos sor csak egyszer szerepel.

r

A	B	C
a1	10	c1
a2	11	c2
a3	12	c3

s

A	B	C
a3	12	c3
a4	14	c4

 $r \cup s$

A	B	C
a1	10	c1
a2	11	c2
a3	12	c3
a4	14	c4

```
SELECT * FROM R
UNION
SELECT * FROM S;
```


Különbség

- r , s és $r - s$ azonos sémájú relációk.
- $r - s := \{t \mid t \in r \wedge t \notin s\}$
- $|r - s| \leq |r|$

 r

A	B	C
a1	10	c1
a2	11	c2
a3	12	c3

 s

A	B	C
a3	12	c3
a4	14	c4

 $r - s$

A	B	C
a1	10	c1
a2	11	c2

```
SELECT * FROM R
EXCEPT
SELECT * FROM S;
```


Metszet

- r , s és $r - s$ azonos sémájú relációk.
- $r \cap s := \{t \mid t \in r \wedge t \in s\}$
- $|r \cap s| \leq |r|$ és $|r \cap s| \leq |s|$

r

A	B	C
a1	10	c1
a2	11	c2
a3	12	c3

s

A	B	C
a3	12	c3
a4	14	c4

$r \cap s$

A	B	C
a3	12	c3

```
SELECT * FROM R
INTERSECT
SELECT * FROM S;
```

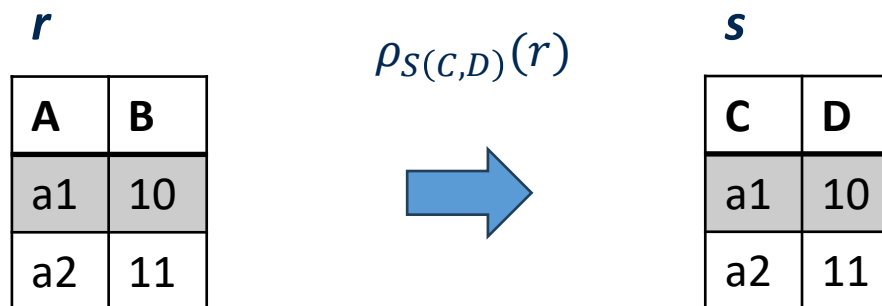
A metszet **származtatható** korábbi műveletekből:

$$r \cap s = r - (r - s) = s - (s - r)$$

Átnevezés

- A relációnak és az attribútumoknak új nevet adhatunk.
- Ha az r reláció sémája $R(A_1, \dots, A_n)$, akkor $\rho_{S(B_1, \dots, B_n)}(r)$ sémája $S(B_1, \dots, B_n)$
- Ha az attribútumokat nem szeretnénk átnevezni, csak a relációt, ezt így jelöljük: $\rho_s(r)$


```
SELECT A as C, B as D
FROM R as S;
```

Szorzás, direktszorzat vagy Descartes-szorzat

- Olyan relációt készít, amely sorpárokat tartalmaz, a két reláció rekordjainak összes lehetséges kombinációját. Az azonos nevű attribútumokat meg kell különböztetni egymástól. $r \times s$ sémája r és s sémájának az egyesítése.
- $r \times s = \{t \mid t[R] \in r \wedge t[S] \in s\}$
- $|r \times s| = |r| \cdot |s|$

r

A	B
a1	10
a2	11
a3	12

s

B	C
12	c3
14	c4

 $r \times s$

A	R.B	S.B	C
a1	10	12	c3
a1	10	14	c4
a2	11	12	c3
a2	11	14	c4
a3	12	12	c3
a3	12	14	c4

```
SELECT * FROM R CROSS JOIN S;
```

```
SELECT * FROM R, S;
```


Théta-összekapcsolás

- Olyan sorpárokat ad vissza, amelyek kielégítenek egy feltételt.
- Jelölése: $r \bowtie_{\Theta} s$, ahol Θ egy feltétel az r és s relációk egy-egy attribútuma között.
- Származtatható korábbi műveletekből: $r \bowtie_{\Theta} s = \sigma_{\Theta}(r \times s)$

r

A	B
a1	10
a2	11

s

C	D
11	c1
12	c2

$r \bowtie_{B=C} s$

A	R.B	S.B	C
a3	12	12	c3

```
SELECT *
FROM R JOIN S
ON R.B = S.B;
```

$F_1 = F_2$ feltétel esetén egyen-
összekapcsolásnak hívjuk.

Természetes összekapcsolás

- Olyan sorpárokat ad vissza, amelyek a relációk azonos attribútumain megegyeznek. Jelölése: $r \bowtie s$
- Származtatható korábbi műveletekből: $r \bowtie s = \Pi_L(\sigma_C(r \times s))$
- Ahol C a közös attribútumok egyenlőségét írja el, L pedig csak egyszer veszi a közös attribútumokat.

r

A	B
a1	11
a2	12
a3	12

s

B	C
11	c1
12	c2

r* \bowtie *s

A	B	C
a1	11	c1
a2	12	c2
a3	12	c2

```
SELECT *
FROM R NATURAL JOIN S;
```


Félig összekapcsolás

- Azokat a sorokat adja vissza az első relációból, amelyekhez van kapcsolható sor a második relációból (származtatható korábbi műveletekből)
- Ha s és r relációk és r sémája $R(A_1, \dots, A_n)$, akkor:
- $r \bowtie s = \Pi_{A_1, \dots, A_n}(r \times s)$

r

A	B
a1	11
a2	12
a3	13

s

B	C
11	c1
12	c2

r* \bowtie *s

A	B
a1	11
a2	12

```
SELECT R.A, R.B
FROM R NATURAL JOIN S;
```


Egyéb összekapcsolások

- **Külső összekapcsolás** – az $r \bowtie s$ relációt kiegészítjük az r és s soraival, a hiányzó helyekre NULL értéket írva.
 - Nem relációs algebrai művelet, mivel kilép a modellből.
- **Anti-join** (tagadó összekapcsolás) – a félig összekapcsolás ellentettje, azokat a sorokat adja vissza a relációból, amelyeknek nincs párjuk a másik relációban.
- Ezeknek az összekapcsolásoknak általában nincs saját szintaktikájuk SQL-ben, más műveletekkel érjük el a hatásukat (a félig összekapcsolásnak sincs).

Összekapcsolások - megjegyzések

- Ha r és s sémái megegyeznek, akkor: $r \bowtie s = r \cap s$
- Ha r és s sémáiban nincs közös attribútum, akkor: $r \bowtie s = r \times s$
- Ha $r = \emptyset$, akkor $r \times s = \emptyset$ és $r \bowtie s = \emptyset$

Egyéb műveletek

- Értékadás
- Osztás (hányados)
- Kiterjesztett relációs algebra (nem lesz rá szükségünk):
 - Ismétlődések megszüntetése - δ
 - Aggregáció (összesítés) - γ
 - Rendezés - τ

Műveletek monotonitása

- Egy relációkon értelmezett operátor akkor **monoton**, ha bármelyik argumentumrelációhoz egy újabb sort hozzávéve az eredmény tartalmazza az összes olyan sort, amelyet addig tartalmazott és esetleg újabb sorokat is.
- Formálisan, ha $R_i \subseteq S_i, i = 1, \dots, n$, akkor $E(R_1, \dots, R_n) \subseteq E(S_1, \dots, S_n)$, ahol E egy relációs algebrai operátor.
- A kivonás kivétel az alpműveletek monoton műveletek.
- **DE** monoton kifejezésben szerepelhet kivonás: $r \cap s = r - (r - s)$

Relációkra vonatkozó megszorítások

- Megszorítások relációs algebrában is kifejezhetőek.
- Tegyük fel, hogy r és s relációs algebrai kifejezések (relációk):
 - $r = \emptyset$, azaz r -nek üresnek kell lennie.
 - $r \subseteq s$, azaz r eredményének minden sorának benne kell lennie s eredményében.
- Vegyük észre, hogy a két megszorítás kifejező erő szempontjából azonos:
 - $r \subseteq s$ így is kifejezhető: $r - s \subseteq \emptyset$

Kulcs megszorítás

- A kulcs megszorítás kifejezhető relációs algebrában.
- Adott R reláció a következő sémával: $R(A, B)$, ahol A kulcs.
- $\sigma_{R_1.A=R_2.A \wedge R_1.B \neq R_2.B}(\rho_{R_1}(R) \times \rho_{R_2}(R)) = \emptyset$

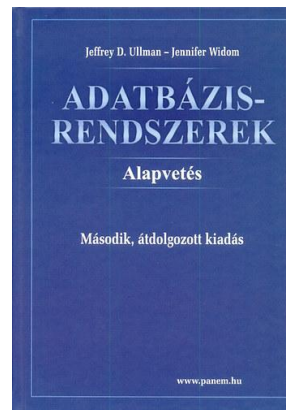
Hivatkozási épség megszorítás

- Hivatkozási épség megszorítás: ha egy érték megjelenik valahol egy környezetben, akkor ugyanez az érték egy másik, az előzővel összefüggő környezetben is meg kell, hogy jelenjen.
- Adott R reláció $R(A, B)$ sémával és S reláció $S(C, D)$ sémával.
- Követeljük meg, hogy az R reláció B oszlopában csak olyan értékek szerepeljenek, amelyek előfordulnak az S reláció C oszlopában:
- $\Pi_B(R) \subseteq \Pi_C(S)$

Tankönyv fejezetek

- Jeffrey D. Ullman, Jennifer Widom: Adatbázisrendszerek – Alapvetés
 - I. rész, 2. fejezet – A relációs adatmodell (17 – 68. oldalak)

Összefoglalás

- A kurzus az ABKR-ek implementálásáról szól.
- A relációs ABKR-ek széles körben elterjedtek és még nagyon hosszú ideig velünk lesznek.
- A lekérdezések optimalizációjához részben relációs algebrai azonosságokat fogunk használni.